

УДК 341.46

Г.Г. АБАСОВ, канд. юрид. наук, Кримський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

***Ключові слова.** Кримінальний кодекс закордонних країн, злочинна організація, організована злочинна група, інститут співучасті*

В умовах євроінтеграції проблеми боротьби зі злочинними організаціями в Україні залишаються досить актуальними. Організована злочинність, незважаючи на національні особливості, має визначені подібні риси з закордонною організованою злочинністю. Це обумовлює необхідність об'єднання зусиль усіх країн у боротьбі з нею.

Проблеми, пов'язані з інститутом співучасті у злочині, висвітлені в роботах таких авторів, як Н. Гуторова, Е. Марчук, Д. Альошин, Б. Лизогуб, Р. Орловський, О. Лемешко, Г. Жаровська, О. Єрмак, М. Хавронюк, М. Мельник та ін. Разом із тим, метою статті є дослідження міжнародних кримінально-правових норм в галузі боротьби з організованою злочинністю. Її новизна полягає в авторських висновках щодо відсутності зв'язку між ефективністю боротьби проти організованої злочинності та визначенням форм співучасті в Кримінальному кодексі.

Проблемам боротьби з організованою злочинністю приділяється достатня увага в міжнародно-правових актах - вперше вона була усвідомлена і одержала юридичне закріплення на п'ятому Конгресі ООН (Женева, 1975 р.), де було визнано, що злочинність у формі міжнародного бізнесу являє собою більш серйозну погрозу, чим традиційні форми злочинного поведіння. Згодом до цієї

проблеми зверталися шостий Конгрес (Каркас, 1980 р.) при розгляді питання про правопорушення і правопорушників, сьомий Конгрес (Мілан, 1985 р.), на якому підкреслювалося, що організована злочинність у значній мірі залишається безкарною.

На восьмому Конгресі (Гавана, 1990 р.) відзначалося, що зростаюча погроза організованої злочинності і її дестабілізуючий і розкладницький вплив на фундаментальні соціальні, економічні і політичні інститути являє собою проблему, рішення якої вимагає більш широкого й ефективного міжнародного співробітництва. На даному Конгресі були прийняті Керівні принципи для попередження організованої злочинності і боротьби з нею. Серед них:

- необхідність заохочення проведення досліджень структури організованої злочинності й аналізу ефективності здійснення контрзаходів;
- необхідність сприяння розробці законодавства щодо нових видів правопорушень, пов'язаних з «відмиванням» доходів і організованим шахрайством, таких злочинів, як відкриття і використання рахунків на вигадане ім'я, злочинів з використанням комп'ютерів;
- прийняття постанов, зобов'язуючих фінансові установи надавати всю інформацію про рахунки конкретних осіб, а також постанов, зобов'язуючих повідомляти відповідні органи про підозрілі чи незвичайні операції з готівкою;
- необхідність перехоплення повідомлень по телекомунікаційному зв'язку або використання електронного спостереження (за умови дотримання прав людини);
- захист свідків від насильства і залякування;
- участь всіх країн у боротьбі з організованою злочинністю в сфері незаконного обороту наркотиків;
- розробка типового законодавства про конфіскацію доходів від злочинної діяльності;
- надання дозволу на проведення порівня-

льного аналізу і збір інформації у відношенні міжнародної організованої злочинності, її причин, зв'язку з внутрішньодержавною нестабільністю і другими формами злочинності, а також і у відношенні боротьби з нею.

У Рамковій Конвенції ООН проти організованої злочинності (21.07.1997 р.) визначено, що «організована злочинність» означає групову діяльність трьох чи більше осіб, що характеризується ієрархічними зв'язками або особистими відносинами, які дають змогу їх ватажкам отримувати прибуток або контролювати території і ринки, внутрішні та зовнішні, за допомогою насильства, залякування чи корупції як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення у легальну економіку. Як справедливо вважає М.І. Хавронюк, це визначення має більше кримінологічну, ніж кримінально-правову цінність [1].

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (15.11.2000 р.) дає визначення терміна «організована злочинна група». Це структурно оформлена група в складі трьох або більше осіб, що існує протягом певного періоду і діє узгоджено з метою вчинення одного або декількох серйозних злочинів або злочинів, визнаних такими відповідно до цієї Конвенції, для того, щоб одержати, прямо або посередньо, фінансову чи іншу матеріальну вигоду.

Це визначення організованої злочинної групи дещо відрізняється від того, що надане, наприклад, у Спільних діях Ради ЄС «Про визнання злочином участі в злочинній організації в державах-членах Європейського Союзу» (21.12.1998 р.). Згідно з нею, злочинна організація має означати структуровану асоціацію, яка: а) існує впродовж періоду часу; б) складається з більш ніж двох осіб; в) діє сплановано з метою вчинення злочинів, що караються позбавленням волі на максимальний термін, принаймні, 4 роки або більш серйозними покараннями, незалежно від того, чи ці злочини є остаточною метою, або вчинені з метою отримання матеріальної вигоди та, де це можливо, протиправного

впливу на діяльність органів влади (ч.1 ст.1). Тому акти законодавства, прийнятого в межах ООН і ЄС, слід узгоджувати між собою.

Визначення форм співучасті в кримінальних кодексах європейських держав, країн СНД також відрізняється між собою. У ряді країн (Італія, Іспанія, Франція, Німеччина, Білорусь, Казахстан та ін.) саме існування злочинного формування визнається суспільно небезпечним. При цьому висока суспільна небезпека злочинних формувань визнається незалежно от тяжкості тих чи інших злочинів, для вчинення яких вони створюються [2, с.111; 3].

Законом № 646 от 13.09.1982 р. у КК Італії введена ст.416-біс, в якій говориться: «Усякий, хто бере участь в об'єднанні мафіозного типу, яке складається з трьох або більше осіб, карається позбавленням волі на термін від 3 до 6 років. Всі ті, хто створює або керує організованим об'єднанням, караються позбавленням волі на термін від 4 до 9 років».

У Німеччині під створенням злочинних об'єднань розуміється «...підстава об'єднання, мета чи діяльності якого спрямовані на вчинення злочинів, або участь у подібному об'єднанні, його підтримка...» (§ 129 КК). Кримінальний кодекс передбачає за ці діяння покарання у вигляді позбавлення волі на термін до 5 років або штраф. Наведена вище кримінально-правова норма спрямована на те, щоб запобігти створенню і подальшому функціонуванню злочинних об'єднань, цілями і діяльністю яких є вчинення злочинів. Протиправність і караність таких кримінальних об'єднань впливає зі змісту проголошеної його членами цільової установки, яка виражає їх сутність, ворожу правопорядку в цілому, зловживаючи наданим законом правом на створення об'єднань.

Кримінальне законодавство Іспанії передбачає кримінальну відповідальність за членство в організації, яка має на меті організацію виробництва, розподіл території для торгівлі наркотиками (ст.371 КК). При цьому начальникам або керівникам таких організа-

цій чи асоціацій мера позбавлення волі призначається на одну ступінь вище, ніж членам організації. Дане законодавство передбачає відповідальність за створення незаконних об'єднань, мета яких - вчинення злочину, у вигляді збройних банд або формувань, терористичних груп, які мають законні цілі, але використовують для їх досягнення насильницькі методи (залякування або контроль за особистістю); які спонукають або підбурюють до дискримінації, ненависті у відношенні осіб чи груп, які об'єднані єдиними мотивами ідеології, релігії, етнічною, расовою або національною приналежністю або членів кого-небудь з них (ст.515 КК).

У новому кримінальному кодексі Франції дається поняття такої форми злочинної спільноти, як об'єднання злочинців, встановлюється відповідальність за участь у неї. У відповідності до ст.450-1 КК Франції створення об'єднання злочинців або будь-якої сформованої групи з метою підготовки змови, яка підтверджується одним або декількома фактами, одного чи декількох злочинів або одного чи декількох провин, карається десятима роками позбавлення волі. Участь у такому об'єднанні також карається десятима роками позбавлення волі і штрафом. Винні при цьому піддаються додатковим покаранням: тимчасове позбавлення політичних, цивільних та сімейних прав; заборона перебування на державній службі або здійснення професійної чи суспільної діяльності і ін. Французьке кримінальне законодавство передбачає умови звільнення від покарання особи, яка прийняла участь у такому об'єднанні (групі), якщо вона (особа), до притягнення до відповідальності, розкриє цю групу компетентній владі і допоможе встановити інших учасників (ст.450-2).

Ознаками злочинної організації за КК Білорусі (ст.19) є такі: а) це - об'єднання організованих груп або їх організаторів (керівників), інших учасників; б) його метою є розробка або реалізація заходів по здійсненню злочинної діяльності або створенню умов для її підтримки і розвитку. Видається, що

ніж включати до КК подібне (публіцистичне) поняття злочинної організації, краще не включати жодного.

Ще більш просте, ніж у КК Білорусі, поняття організованої групи містить КК Росії, який не визнає обов'язковою ознакою такої групи її керованість, а мету визначає більш конкретно - вчинення одного чи кількох злочинів.

Кримінальний кодекс Росії (ч.4 ст.35) виділяє два можливих види злочинних спільнот (злочинних організацій): 1) згуртована організована група (організація); 2) об'єднання організованих груп. Спільною ознакою обох зазначених видів є мета, яка полягає у тому, що вони створюються для вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Такий підхід жорстко критикується багатьма російськими вченими. В літературі зазначається, що згуртованість не може бути ознакою злочинної організації через те, що критерій згуртованості - суб'єктивний, оціночний, залежить від того, хто застосовує закон; мета вчинення злочинів (у множині) не враховує, що група може вчинити один «грандіозний» злочин і припинити своє існування, але від цього не перестає бути організованою; вчинення злочину того чи іншого ступеня тяжкості не повинна перетворювати одну форму співучасті в іншу. Але чи потрібно обговорювати яку-небудь мету створення злочинної спільноти? Мабуть, ні. Адже мета може бути будь-якою [4]. Як слушно зазначив В.В. Лунєєв: «Можна перелічити майже усі злочини, передбачені у кримінальних законах різних країн, вчинення яких може стати «справою» організованих злочинців: одні (торгівля наркотиками, зброєю...) - як основну цільову діяльність, інші (вбивства, тероризм...) - як спосіб усунення конкурентів, треті (підкуп, корупція...) - як форму самозахисту від викриття, четверті (несплата податків, відмивання коштів...) - як рятування злочинного капіталу, п'яті (створення фіктивних підприємств...) - як метод легалізації своєї діяльності» [4, с.285].

Кримінальний кодекс Литви (ст.25) від-

мовився від такої з форм співучасті, як група осіб без попередньої змови. Натомість, групою співучасників (ч.2 ст.25 КК Литви) визнається група, якщо на будь-якій стадії злочинного діяння (відповідно ст.28 КК України - тільки до початку злочину), двоє чи більше осіб домовляються про його спільне вчинення, продовження чи закінчення.

Організованою групою (ч. 3 ст.25 КК Литви) визнається група, якщо на будь-якій стадії злочинного діяння двоє чи більше осіб домовляються про спільне вчинення декількох злочинів чи одного тяжкого або особливо тяжкого злочину, і кожен член групи при вчиненні злочину виконує певне завдання або грає свою особливу роль. Отже, литовський кримінальний закон, по-перше, прямо спрямовує зусилля правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю на протидію вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів, по-друге, при визначенні обов'язкових ознак організованої групи не обмежується тільки самою наявністю попередньої домовленості, а й вимагає доведеності факту виконання членом організованої групи певного завдання чи ролі.

Злочинним об'єднанням (ч.4 ст.25 КК Литви) визнається стійке об'єднання, якщо для злочинної діяльності - для вчинення одного чи кількох тяжких або особливо тяжких злочинів – об'єднуються три чи більше особи, які мають постійні зв'язки між собою, розподілені обов'язки чи завдання. Недоліком цього визначення, звичайно, є наявність оціночних ознак («стійке», «постійні зв'язки» тощо). Але безперечний позитив - це лаконічність цього визначення (порівняно з визначенням злочинної організації у ч.4 ст.28 КК України) і те, що злочинним об'єднанням не можуть бути визнані три особи, які, хоча і зорганізувалися для вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, але фактично вчинили кілька злочинів невеликої тяжкості (за даним у ч.4 ст.28 КК України визначенням злочинної організації така ситуація не виключається).

Кримінальний кодекс Латвії взагалі не ви-

діляє інших форм співучасті, крім організованої групи. Разом з тим, зі ст.19 випливає, що група - це два чи більше співвиконавця, які, усвідомлюючи факт спільної участі в умисному злочинному діянні, безпосередньо вчинили його.

Відповідно до ст.21 цього КК, організованою групою є створене більш ніж двома особами з метою спільного вчинення злочинних діянь або одного тяжкого чи особливо тяжкого злочину стійке об'єднання, учасники якого розподілили обов'язки згідно з попередньою умовою.

Кримінальний кодекс Молдови присвячує цьому питанню спеціальну статтю 43 («Форми співучасті»). У ній зазначено, що за рівнем координації дій співучасників виділяються такі форми співучасті: а) проста співучасть (співвиконавство); б) складна співучасть (співучасть з розподілом ролей); в) організована злочинна група; г) злочинна організація (злочинне співництво). У статтях 44-47 розкриваються ознаки кожної з цих форм співучасті.

Ознаками організованої злочинної групи (ст.46) є: 1) стійкість; 2) попередня зорганізованість; 3) мета вчинення одного чи кількох злочинів, а ознаками злочинної організації (ст.47): 1) об'єднання злочинних груп; 2) стійкість цієї спільноти; 3) розподіл між її членами та структурами функцій управління, забезпечення і виконання злочинних задумок; 4) мета впливу на економічну та іншу діяльність фізичних та юридичних осіб або контролю за такою діяльністю для отримання вигод і реалізації економічних, фінансових чи політичних інтересів.

Із наведеної класифікації форм співучасті випливають і відповідні кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочинів. Так, кваліфікуючими крадіжку, грабіж, розбій тощо ознаками є вчинення їх двома чи більше особами (йдеться про просту і складну співучасть), а особливо кваліфікуючими - організованою злочинною групою чи злочинною організацією.

Цікаві особливості визначення форм спів-

участі існують у КК Албанії. У його ст.28 визначено, що збройна банда і злочинна організація являють собою специфічні форми змови, що відрізняються від звичайної змови такими ознаками; 1) кількістю учасників; 2) рівнем їхньої організації; 3) сталістю; 4) спрямованістю на вчинення невизначеної кількості злочинних діянь. При цьому злочинна організація являє собою найбільш високий ступінь змови. Створення та участь у збройній банді або в злочинній організації, а також у вчинюваних ними злочинних діяннях кваліфікуються як злочинне діяння і караються відповідно до положень Спеціальної частини. Йдеться про: розділ XI «Злочинні діяння, вчинювані збройною бандою і злочинною організацією» Спеціальної частини, яка містить дві статті - ст.333 «Створення збройної банди і злочинної організації» і ст.334 «Вчинення злочинних діянь збройною бандою і злочинною організацією», а також ст.233, яка міститься в розділі VII «Терористичні діяння» і передбачає відповідальність за створення збройної банди для посягання на суспільний порядок шляхом насильницьких дій проти життя, здоров'я, волі людини, власності і з метою викликати страх і непевність у суспільстві.

Кримінальний кодекс Естонії в Загальній частині взагалі не визначає форм співучасті, хоча в Особливій частині і зустрічається така кваліфікуюча ознака, як вчинення злочину групою осіб або злочинною спільнотою. Із диспозиції ст.255 цього КК впливає поняття злочинної спільноти, яка характеризується такими ознаками: а) має стійкий характер; б) складається з трьох і більше осіб з розподілом між ними обов'язків; в) її діяльність спрямована на вчинення злочинів I ступеня або на незаконний вплив на владу. Ця стаття, а також ст.256 передбачають відповідальність за належність до такої спільноти, її організацію, керівництво нею або вербування до неї членів.

Кримінальний кодекс Болгарії і КК Польщі так само форм співучасті не визначають. Статтями 321 і 109 КК Болгарії пе-

редбачена відповідальність за організацію групи, метою якої є вчинення злочинів, керівництво такою групою чи участь у ній, та за створення організації чи групи з метою вчинення злочинів проти республіки, керівництво нею чи участь у ній, а статтею 258 КК Польщі - за створення групи чи спільноти, метою яких є вчинення злочинів, у тому числі податкових або озброєних, керівництво ними чи участь у них.

Не визначає форм співучасті і Загальна частина КК Швейцарії. Разом з тим, передбачені; а) підвищена відповідальність за вчинення крадіжок чи розбоїв членами банди, організованої для постійного їх вчинення (статті 139 і 140); б) відповідальність за участь у злочинній організації з метою вчинення насильницьких та корисливих злочинів (ст.260-ter); в) відповідальність за заснування протиправного об'єднання з метою вчинення злочинних діянь проти держави, передбачених статтями 265, 266, 266-bis, 271-275-bis, заклик до його утворення, вступ до нього, участь у ньому чи виконання його вказівок (ст.275-ter).

Такий самий підхід застосований і австрійським законодавцем. Але у КК Австрії форми співучасті визначені в розділі 12 Особливої частини більш чітко. Ними (не враховуючи, звичайно, передбачених § 12 і п.4 § 33 звичайних співвиконавства і співучасті з розподілом ролей виконавця, підбурювача, пособника, ініціатора) є: 1) злочинна змова - угода з іншою людиною про спільне вчинення перелічених у § 277 небезпечних злочинів (тяжкого вбивства, викрадення людини з метою шантажу, розбою, торгівлі людьми тощо); 2) злочинне об'єднання - об'єднання двох чи більше осіб, створюване на тривалий час, з наміром вчинювати злочини, перелічені у § 278; 3) злочинна організація (§ 278-a); 4) терористичне об'єднання (§ 278-b); 5) збройне формування (§ 279) [6, с.37-42, 89-100, 183-193; 7, с.329-340, 395-398].

Таким чином, можна вважати, що ефективність боротьби проти організованої злочинності не залежить від визначення форм спів-

участі в Загальній частині КК. Достатньо встановлення кримінальної відповідальності за організовану злочинну діяльність, як самостійну форму вчинення злочину, у статтях Особливої частини КК. На жаль, проблеми подальшого розвитку кримінального законодавства України в напрямку створення правових основ протидії організованої злочинної діяльності залишаються не розв'язаними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хавронюк М.І. Кримінально-правові засоби протидії організованій злочинній діяльності: досвід зарубіжних країн і законодавчі пропозиції для України // Кримінальне право України. –2006. -№ 1. –С.85-87
2. Крилова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право современных зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии):

Учебное пособие. - М.: Зерцало, 1997.

3. Волженкин Б.В. Сравнительный анализ положений об уголовном законе по уголовному законодательству государств-участников СНГ // Вестник Московск. ун-та. Сер.11: Право. –2003. -№ 5. –С.60-69

4. Жовнір С. К вопросу об определении понятий преступного сообщества в уголовном законе // Уголовное право. -2005. -№ 1. -С.25-27.

5. Лунеев В.В. Преступность XX века: Мировой криминологический анализ. –М.: НОРМА, 1997.

6. Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: Монографія. -К.: Істина, 2005.

7. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Учебное пособие /Под ред. И.Д. Козочкина. –М., 2003.

Абасов Г.Г. Міжнародні кримінально-правові основи боротьби з організованою злочинністю: порівняльний аналіз // Форум права. -2007. -№ 3. –С.5-10 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07aggzpa.pdf>

Проводиться компаративний аналіз кримінально-правових норм України та закордонних країн, у тому числі країн СНД, які забезпечують боротьбу з організованою злочинністю.

Абасов Г.Г. Международные уголовно-правовые основы борьбы с организованной преступностью: сравнительный анализ

Проводится компаративный анализ уголовно-правовых норм Украины и зарубежных стран, в том числе стран СНГ, которые обеспечивают борьбу с организованной преступностью.

Abasov G.G. International criminal-legal bases of struggle against the organized crime: the comparative analysis

It will be carried out comparative the analysis of criminal-rules of law of Ukraine and the foreign countries, including the countries of the CIS which provide struggle against the organized crime.